

Türkiye’de algılanan gelir ve eğitim düzeyinin öznel iyi oluş üzerindeki etkisi: Yaşam kalitesi ve medeni durumun rolü

İsmail Çakmak*

*Dr. Öğretim Üyesi, Ordu Üniversitesi Ünye MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Ünye, Ordu, 52300, Türkiye. E-posta: ismailcakmak@odu.edu.tr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8083-5256>.

MAKALE BİLGİSİ

Geliş: 02.09.2025
Kabul: 16.09.2025
Çevrim içi kullanım
tarihi: 27.10.2025
Makale türü: Araştırma
makalesi

Anahtar Kelimeler:

öznel iyi oluş, yaşam
kalitesi, mutluluk,
yaşam memnuniyeti,
gsem

ÖZ

Öznel iyi oluş, kişinin kendi değerlendirmesine göre iyi olma halini bütüncül biçimde açıklamaya çalışan kavramlardan birisidir. Bu kavram, bireylerin akut duygu durumlarını yansıtan mutluluk ile bireyin geçmiş yaşantısından hayata dair geleceğe yönelik beklentilerine kadar uzayan yaşam memnuniyetinin bir birleşiminden oluşmaktadır. Böylece öznel iyi oluş, bireyleri hem bilişsel hem de duygusal perspektiften bütüncül bir şekilde açıklar. Buna bağlı olarak bireylerin öznel iyi oluşlarına doğrudan ve dolaylı olarak birçok faktör etki etmektedir. Bu bağlamda çalışma, bireylerin algıladıkları gelir ve eğitim düzeyleri ile öznel iyi oluşları arasındaki ilişkide yaşam kalitesinin aracılık, medeni durumun ise düzenleyici bir rolünün olup olmadığını analiz etmektedir. Çalışmada TÜİK 2022 Yaşam Memnuniyeti Araştırması mikro veri seti kullanılmış ve veriler GSEM (Generalized Structural Equation Model) yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın bulguları, bekarlarda, eşi ölmüş veya eşinden boşanmış bireylerde eğitim düzeyi ve öznel iyi oluş arasında yaşam kalitesinin tam aracılık, evlilerde ise kısmi aracılık etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmanın bulguları özellikle eşi ölmüş veya eşinden boşanmış bireylerde eğitim seviyesi yükseldikçe öznel iyi oluş seviyesinin düştüğünü, buna karşın yine aynı grupta eğitim arttıkça yaşam kalitesinin arttığını ve artan yaşam kalitesi ile öznel iyi oluşun yükseldiğini göstermektedir. Çalışmanın sonuçları, gelir memnuniyetinin tüm gruplarda hem doğrudan hem de yaşam kalitesi aracılığı ile dolaylı olarak öznel iyi oluşu anlamlı biçimde etkilediğini ortaya koymaktadır.

The impact of perceived income and educational attainment on subjective well-being in Türkiye: The roles of quality of life and marital status

ARTICLE INFO

Received:02.09.2025

Accepted:16.09.2025

Available online:27.10.2025

Article type: Research article

Keywords:

subjective well-being,
quality of life,
happiness, life
satisfaction, gsem

ABSTRACT

Subjective well-being is one of the concepts that aim to comprehensively explain individuals' state of well-being based on their self-evaluations. This concept encompasses both happiness, which reflects individuals' momentary emotional states, and life satisfaction, which extends from past experiences to future expectations about life. In this way, subjective well-being provides a holistic understanding of individuals from both cognitive and emotional perspectives. Accordingly, numerous factors, both direct and indirect, influence individuals' subjective well-being. In this context, the present study investigates whether quality of life serves as a mediating variable and marital status as a moderating variable in the relationship between individuals' perceived income and education levels and their subjective well-being. The study utilizes the 2022 Life Satisfaction Survey microdata set provided by TURKSTAT (Turkish Statistical Institute), and the data are analysed using the Generalized Structural Equation Modelling (GSEM) method. The findings reveal that among singles, widowed, and divorced individuals, quality of life fully mediates the relationship between education level and subjective well-being, whereas among married individuals, this mediation is partial. Specifically, the results indicate that for widowed or divorced individuals, as education level increases, subjective well-being tends to decrease. However, in the same group, increased education is associated with an improvement in quality of life, which in turn enhances subjective well-being. Furthermore, the results show that income satisfaction significantly affects subjective well-being across all groups, both directly and indirectly through quality of life.

1. Giriş

Öznel iyi oluş (ÖİÖ) kavramı, bireylerin yaşamlarından memnuniyet düzeylerini, duygusal deneyimlerini ve yaşamlarının anlamlılığına dair algılarını içeren çok boyutlu bir yapıdır. Temelde ÖİÖ, bireylerin yaşantılarına dair öznel değerlendirmelerine göre deneyimledikleri iyi oluş düzeyini betimlemek için kullanılan bir şemsiye terimdir. Bu değerlendirmeler hem olumlu hem de olumsuz olabilmekte, yaşam doyumu, ilgi ve katılım, yaşam olaylarına karşı sevinç ve üzüntü gibi duygusal tepkilerle birlikte iş, ilişkiler, sağlık, eğlence, anlam ve amaç ve diğer önemli alanlarla ilgili yargıları ve duyguları içerir (Diener ve Ryan, 2009).

Yukarıda ifade edildiği üzere bir şemsiye terim olan öznel iyi oluş, bireylerin kendi öznel değerlendirmelerine göre yaşamlarını bilişsel (*cognitive*) ve duygusal (*affective*) yönlerden analiz etmelerini kapsamaktadır (Diener, 2000). Mutluluk ve yaşam memnuniyeti kavramları da tam olarak burada devreye girmektedir. Mutluluk daha çok anlık ya da daha kısa bir dönemdeki sevinç ve pozitif duyguları ihtiva etmekte iken yaşam memnuniyeti, mutluluğa kıyasla daha uzun dönemdeki durumu belirtir ve kapsamı da daha geniştir. Yaşam memnuniyetinin kapsama alanı, bireyin yaşantısının geçmiş döneminden memnuniyetinden mevcut durumdan memnuniyetine, hatta gelecekle ilgili beklentilerinden başkalarının onunla ilgili fikir ve düşüncelerine kadar uzanmaktadır (Diener vd, 1999). Mutluluk ve yaşam memnuniyeti, ÖİÖ çatısı altında birleşse de belirleyicileri farklılaşabilmektedir. Ortiz-Ospina ve Roser (2017)'in çalışması, ülkeler özelinde mutluluk ve yaşam memnuniyeti kavramlarının farklılaşabildiğine dair güçlü kanıtlar sunmaktadır. Söz konusu çalışmada, özellikle

gelişmiş ve toplumsal refah seviyesi yüksek ülkelerde çok mutlu veya mutlu olduğunu beyan eden bireylerin aynı zamanda yaşam memnuniyetinin de yüksek olduğu görülebilmektedir. Öte yandan Bangladeş, Pakistan, Ürdün gibi ülkelerde yaşayanların azımsanmayacak çoğunluk ise çok mutlu olduğunu fakat yaşam memnuniyetlerinin ise düşük olduğunu beyan etmiştir. Ortiz-Ospina ve Roser (2017) tam tersi yöndeki ilişkiyi de göstermektedir. Örneğin Bulgaristan’da yaşayan bireyler, şeklin sol üst eksenine yerleşerek yaşam memnuniyetlerinin görece yüksek, buna karşın mutluluk düzeylerinin ise diğer ülkelere kıyasla düşük olduğunu beyan etmişlerdir. Açıkça buradan şu çıkarımı yapmak mümkün olabilir. Mutluluk ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki, kimi ülkelerde senkronize hareket ederken kimi ülkelerde ise ayrışabilmektedir. Başka bir deyişle, mutluluk ve yaşam memnuniyetinde etkili faktörler farklılaşabilmektedir. Mutluluk ve yaşam memnuniyeti üzerinde etkili olabilecek faktörlerin ayrışabilmesi, öznel iyi oluş kavramının değerini daha da ortaya çıkarmaktadır. Bir bireyin bütüncül olarak “iyi” olabilmesi için hem akut mutluluğa hem de geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanda kendini gerçekleştirilmeye ihtiyacı vardır. Mevcut çalışma, bu yönüyle mutluluk ve yaşam memnuniyetini tek bir çatıda birleştiren öznel iyi oluş üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkili faktörleri tespit etmeyi amaçlamıştır.

Öznel iyi oluş, mutluluk ve yaşam memnuniyeti kavramları, her alandan sosyal bilimcilerin araştırma konusu olduğu gibi, iktisat biliminde de giderek daha önemli hale gelmekte ve araştırmalar, ÖİÖ ve belirleyicileri hakkında yeni bakış açıları sunmaktadır (Casale, 2015). İktisadi perspektif, ÖİÖ verilerini geleneksel ekonomik göstergelerle bütünleştirebilmekte, araştırmacılar hem ekonomik refahı hem de yaşam memnuniyetini göz önünde bulundurarak toplumsal ilerlemeye dair daha bütünsel bir bakış açısı sunabilmektedir (Jahan, 2023). İktisadi perspektiften yapılan bu çalışmalar, politika yapımında önemli etkilerde bulunmakta ve kamu politikalarının sosyal refah üzerindeki etkisinin daha iyi tasarlanmasına ve değerlendirilmesine yardımcı olmaktadır (Casale, 2015). Mutluluk ekonomisi terminolojisi altında toparlanabilecek iktisadi çalışmalar, Stutzer ve Frey (2010)’e göre bireylerin kendi refahlarının en iyi yargıçları olduğunu kabul etmekte ve bireysel refahın bir vekili olarak kendi bildirilen memnuniyeti kullanmaktadır. Bu öznel değerlendirme ve yaklaşım, geleneksel ekonomik ölçümleri tamamlamakta ve ekonomik koşullar ile insan refahı arasındaki ilişkiye dair değerli içgörüler sağlamaktadır.

Çalışma, öznel iyi oluşa doğrudan ve dolaylı etkili faktörlerin olabileceği, bazı faktörlerin bir aracı üzerinden öznel iyi oluşa etki edebileceğini ve bazı parametrelerin söz konusu ilişkide düzenleyici rolünün olabileceği hipotezini test etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, çalışmanın sonraki bölümlerinde ayrıntılı bir açıklanacağı üzere çalışma, gelir, eğitim ve yaşam kalitesi fenomenlerine odaklanarak, Türkiye’de gelirden memnuniyet ve bireylerin eğitim düzeyleri ile ÖİÖ arasındaki ilişkide yaşam kalitesinin (YK) aracılık (*mediating*), medeni durumun ise düzenleyici (*moderating*) rolünün olup olmadığını analiz etmektedir. Çalışma toplam beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde, aracılık etkisi test edilen yaşam kalitesini oluşturan alt boyutların YK ile ilişkisini inceleyen literatür ile alan yazınında gelir ve ÖİÖ arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri ve yöntemle ilişkin bilgiler sunulmuş, dördüncü bölümde ise analiz bulgularına yer verilmiştir. Son bölümde ise bulgular tartışılmıştır.

2. Literatür

Bu bölümde, çalışmada aracılık etkisi test edilmek istenen yaşam kalitesi fenomenine getirilen konsepte ilişkin açıklamalar ile gelir ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi araştıran ilgili literatür sunulmaktadır.

2.1. Gelir ve öznel iyi oluş

Gelir ve öznel iyi oluş arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmalar, ilişkinin kompleks yapısını ortaya koymaktadır. Örneğin ilgili yazındaki bazı çalışmalar, gelir ve öznel iyi oluş arasındaki korelasyonun pozitif (Stevenson ve Wolfers, 2013), bazı çalışmalar ise zayıf (Ahuvia ve Friedman, 1998) olduğunu öne sürmüştür. Bunların dışında D’Ambrossio ve Frick (2004) çalışmalarında, mutlak gelirden çok, gelirden algılanan memnuniyetin öznel iyi oluş üzerinde daha fazla etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. İlgili alan yazını ayrıca, söz konusu ilişkide bireysel farklılıkların öne çıktığını (Luhmann, Schimmack ve Eid, 2011), gelirin Easterlin paradoksunda (Easterlin ve O’Connor, 2022) bahsedildiği gibi her ülke ve her gelir düzeyinde aynı etkiyi yaratmayabileceği (Mentzakis ve Moro, 2009) ve gelirin

ÖİÖ üzerindeki etkisinin çeşitli faktörler üzerinden oluşabildiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, gelir ve öznel iyi oluş arasında doğrudan bir etkileşim olabileceği gibi, etkileşime aracılık eden ve/veya düzenleyen faktörler de mevcut olabilmektedir (Diener, Tay ve Oishi, 2013). Mevcut çalışma da bu bağlamda, gelirin öznel iyi oluş üzerindeki doğrudan etkilerini analiz etmenin yanında, yaşam kalitesinin bu ilişkideki aracılık yönünü ve demografik faktörlerden medeni durumun düzenleyici rolünü analiz etmektedir.

2.2. Yaşam kalitesi

Yaşam kalitesi, sadece sosyal bilimlerin değil, farklı disiplinlerin de her zaman araştırma konularından birisi olmuştur. Bu bağlamda YK ve belirleyicilerinin neler olabileceği, geniş bir spektrumda ele alınabilecek bir fenomendir. Her ne kadar yaşam kalitesinin standart ve kabul edilmiş bir ölçüm ya da öznel bir karşılaştırma ölçütü olmasa da çalışmalar, yaşam kalitesinin doğrudan bireylerin kendi yaşantılarından etkilenebileceği gibi (*internal*), dışsal faktörlerin (*external*) de yaşam kalitesini etkileyebileceğini ileri sürmektedir (Pukeliene ve Starkauskiene, 2011). Bunun yanında yaşam kalitesi, oturulan evin ve çevrenin koşulları gibi nesnel, kişinin yaşama dair memnuniyet ölçeklendirmeleri ile de öznel olarak değerlendirilebilir (Boelhouwer ve Noll, 2024). Sosyal bilimlerde ve iktisat alanındaki çalışmalar, yaşam kalitesinde etkili olabilecek faktörleri hem makro hem de mikro seviyede analiz etmişlerdir. Bu bağlamda, alan yazınındaki çalışmalar, ülkelerin ekonomik kalkınmışlık göstergelerinin, nüfusun yaşam kalitesine ilişkin önemli bir gösterge olduğunu (Vasylieva vd., 2023) ve ekonomik büyümenin kişilerin yaşam kalitesine olumlu etkisini vurgulamaktadır (Easterlin ve Angelescu, 2011). YK üzerindeki etkili faktörlerin neler olabileceğinin tespitine yönelik yapılan çalışmalardan Destriande ve arkadaşları (2021), kişilerin yaşadığı ortamın, fiziksel sağlıklarının, medeni durumlarının ve ekonomik koşullarının, kişilerin yaşam kaliteleri üzerinde önemli derecede etkili olduğunu vurgulamışlardır. Drastichová ve Filzmoser (2021) ise toplam 26 OECD ülkesini inceledikleri çalışmalarında kişilerin eğitim düzeylerinin yaşam kalitesi üzerinde güçlü bir yordayıcı olduğunu öne sürerlerken, Sani (2022), medeni durum, sağlık ve maddi durum gibi birçok parametrenin de yaşam kalitesi üzerinde etkili olabileceğini vurgulamıştır. Görüldüğü üzere yaşam kalitesi birçok farklı parametreden etkilenmektedir. Bu çalışma, yaşam kalitesini literatürde sıklıkla da vurgulanan sağlık, eğitim, sosyal hayat ve kişisel zaman olmak üzere 4 alt boyut altında analiz etmiş ve yaşam kalitesinin öznel iyi oluş ile gelir ve eğitim düzeyi arasındaki ilişkide herhangi bir aracılık etkisinin olup olmadığını belirlemeye çalışmıştır. Yaşam kalitesini oluşturan söz konusu alt boyutların, yaşam kalitesine olan etkilerine yönelik literatür, aşağıda paylaşılmıştır.

2.2.1. Sağlıktan memnuniyet

Kişinin kendi sağlığından memnuniyeti, ÖİÖ üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Örneğin Okun ve arkadaşlarına (1984) göre sağlıktan memnuniyet arttıkça kişilerin öznel iyi oluş seviyelerini yükselmektedir. Söz konusu ilişki, ilgili alan yazınındaki birçok çalışmanın odağı olmuş ve çeşitli ülke ve ülke grupları özelinde yapılan analizler sağlıktan memnuniyet ile ÖİÖ arasındaki ilişkinin benzer nitelikte olabildiğini göstermiştir (Örneğin, Ngamaba, Panagioti ve Armitage, 2017; Røysamb vd., 2003; Diener ve Chan, 2011; Mathentamo, Lawana, ve Hlafa, 2024). Öte yandan Zatura ve Hempel (1984) ise sekseni aşkın çalışma bulgularını derlemiş ve sağlık memnuniyeti ile ÖİÖ arasında bir ilişkinin olabileceğini fakat araştırmalarda kullanılan yöntemler ve/veya subjektif verilere dayalı bildirimlerin hatalı sonuçlar doğurabileceğinin de altını çizmiştir.

2.2.2. Eğitimden memnuniyet

Çalışma, kişinin eğitimini çok boyutlu olarak ele almaktadır. Bireylerin eğitim düzeyi, sahip olduğu mezuniyet derecesinden memnun olduğu varsayımını beraberinde getirmemektedir. Özellikle yaşam kalitesinden memnuniyeti oluştururken, kişilerin mevcut eğitim düzeylerinden memnuniyetlerinin de hesaba katılması gerekir. İlgili alan yazını, bu önermeyi desteklemektedir. Örneğin, Sirgy, Gao ve Young (2008) çalışmalarında eğitim düzeyinden memnuniyetin kişinin başta sosyal, kültürel ve aile ortamı olmak üzere sosyal yaşamında önemli bir rol oynadığını ve böylece eğitim düzeyinden duyulan memnuniyetin yaşam kalitesini olumlu etkilediğini vurgulamaktadırlar.

2.2.3. Sosyal hayattan memnuniyet

Bu çalışmada sosyal hayat bağlamından kastedilen nüans, bireylerin günlük hayatlarında eğlence, kültürel ve/veya sportif faaliyetlerinden ne kadar memnun olup olmadığına ilişkindir. Bu bağlamda çalışmada kullanılan “sosyal hayat” fenomeni bu kapsamda değerlendirilmiştir. Belirtilen çerçevedeki sosyal hayat ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi inceleyen geniş bir literatür bulunmaktadır. Çalışmalar, yaşamsal aktivitelerin yaşam kalitesi ile güçlü bir bağlantısı olduğunu (Levasseur, Desrosiers ve Noreau, 2004; Sirgy, 2012; Brown MacDonald ve Mitchell, 2015; Lee ve Heo, 2021), sosyal aktivitelere daha fazla katılan bireylerin diğerlerine nazaran yaşam kalitelerinin yükseldiğini (Lloyd ve Auld, 2002) vurgulamaktadır. Bu bulgular, sosyal faaliyetleri ve boş zaman etkinliklerini teşvik etmenin, genel refahı ve yaşam kalitesini artırmak için etkili bir strateji olabileceğini göstermektedir.

2.2.4. Kişisel zamandan memnuniyet

Kişinin kendisine ayırabildiği boş zamanın yaşam kalitesine olan etkilerini araştıran geniş bir literatür bulunmaktadır. Çalışmalar, kaliteli kişisel zamanın, kişilerin yaşam kalitesini dramatik biçimde olumlu etkilediğini göstermektedir. Yaşam kalitesi ve kişisel zamanın ilişkisini birçok ülkeyi ve birbirinden farklı kültürleri karşılaştırarak analiz eden Iwasaki (2007), incelenen hemen hemen tüm kültürel bağlamlarda boş zaman benzeri aktivitelerin anlam yaratma bağlamında insanların yaşam kalitesini artırmaya yardımcı olma rolünün olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle çalışmalar, kişinin kendine ayırabildiği kaliteli zamanın yaşam kalitesinin önemli belirleyicilerinden birisi olarak öne çıkarmaktadır (Jeffres ve Dobos, 1993; Rodriguez, 2010; Wang vd., 2011). Bu bulgular, genel yaşam kalitesini artırmada kişisel zamanın ve özerkliğin önemini vurgulayarak, öz bakım ve zaman yönetimini teşvik eden müdahalelerin çeşitli popülasyonlar için faydalı olabileceğini düşündürmektedir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi alan yazını, kişinin sağlığından memnuniyeti, kendi mevcut eğitim düzeyinden memnuniyeti, sosyal hayatından ve kendine ayırdığı zamandan memnuniyeti, yaşam kalitesi ile doğrudan ilişkilendirmektedir.

3. Veri ve yöntem

Bireylerin eğitim düzeyleri ve hane gelirinden duydukları memnuniyet ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkide yaşam kalitesinin aracılık ve medeni durumun düzenleyici etkisini araştıran bu çalışmada, TÜİK 2022 Yaşam Memnuniyeti Araştırması (YMA) mikro veri seti kullanılmıştır. YMA veri setleri TÜİK tarafından her yıl tekrarlanan yatay kesit verilerdir. YMA mikro veri setleri, fert ve hane halkı düzeyinde bireylerin genel olarak mutluluk algısını, çeşitli parametrelerdeki memnuniyet düzeyleri ve geleceğe dair umutları gibi birçok parametreyi ölçen bir veri setidir. Bu bağlamda çalışmada ilgili veri setinin kullanılmasının uygun olduğu düşünülmektedir. YMA 2022 mikro veri seti bağlamında toplam 9841 kişi ile görüşülmüştür. Çalışma, literatürde sıklıkla incelenen yaşam memnuniyeti, mutluluk ve öznel iyi oluş kavramlarına doğrudan etki eden faktörlerin neler olabileceği sorularına ek olarak öznel iyi oluşa aracılık eden faktörlere de odaklanmaktadır. Ayrıca çalışma, medeni duruma göre yaşam kalitesi beklentilerinin ve öznel iyi oluş fenomeninin farklılaşabileceği hipotezinden hareket ederek, medeni durumun düzenleyici rolünü de araştırmaktadır. Aracılık etkileri analizlerinde genel olarak yapısal eşitlik modelleri (Structural Equation Model-SEM) kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise kullanılan veriler ve değişkenlerin yapısına uygunluk açısından Genelleştirilmiş Yapısal Eşitlik Modelleri (Generalized Structural Equation Model-GSEM) ile analizler gerçekleştirilmiştir. GSEM, klasik SEM'lere kıyasla çok düzeyli hiyerarşik modeller kurulmasına izin vermekte ve modelde kategorik değişkenlerin kullanımına olanak sağlamaktadır (StataCorp, 2025). SEM modelleri sürekli değişkenler üzerinde çalışabilirken GSEM, SEM'in bu sınırlılıklarını ortadan kaldırarak ikili (*binary*), kategorik, sıralı ve sayılabilir (*count*) gibi genelleştirilmiş modelleri içerebilir. Bu yönüyle GSEM, modelleme esnekliğine sahiptir ve araştırmalarda daha farklı türlerdeki değişkenlerin bir arada kullanımına izin vermektedir. Modelin temel ekonometrik gösterimi kısaca aşağıdaki gibi yapılabilir.

GSEM tekniği, modelde gizli (latent) ve gözlenen değişkenler (y , x) arasındaki ilişkileri iki ana bileşen ile modellemektedir. Burada yapısal model ile gizli değişkenler arasındaki nedensel ilişkiler ve gözlenen dışsal değişkenlerin etkileri, ölçüm (*measurement*) modeli ile gizli değişkenlerin gözlenen göstergeler ile ilişkisi modellenir. Yapısal model şu şekilde gösterilebilir.

$$\eta = \beta\eta + \gamma X + \zeta \quad (1)$$

Burada:

η : $m \times 1$ boyutlu gizli değişken vektörü,

β : $m \times m$ boyutlu, gizli değişkenler arası etkileri gösteren katsayı matrisi,

γ : $m \times p$ boyutlu gözlenen değişkenlerin gizli değişken(ler) üzerindeki etkilerini gösteren katsayı matrisi,

x : $p \times 1$ boyutlu dışsal değişken vektörü,

ζ : $m \times 1$ boyutlu gizli değişkenlere ait hata terimi vektörüdür. Ölçüm modeli ise yukarıda da ifade edildiği üzere hem sürekli hem de kategorik göstergeleri desteklemektedir ve genel gösterimi denklem (2)'deki şekli ile yapılabilmektedir.

$$y = \lambda_y \eta + \varepsilon \quad (2)$$

Burada ise;

y : $q \times 1$ boyutlu gözlenen içsel değişkenler (ölçüm göstergeleri)

λ_y : $q \times m$ boyutlu faktör yükleri matrisi

ε : $q \times 1$ boyutlu gözlem hataları vektörünü göstermektedir. Modelin tahmini ise hem GSEM metodolojisi hem de modeldeki farklı türdeki değişkenler nedeniyle genelleştirilmiş lineer modeller (GLM) çerçevesinde maksimum olasılık (*maximum likelihood*) yöntemi ile yapılır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere GSEM tekniği, SEM'e ek olarak birbirinden farklı değişken türlerinin bir arada analizine olanak tanımaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenler de kategorik, sürekli ve gizli değişken tipolojilerinde olduğundan GSEM yapısına uygundur. Çalışmanın modeli ile GSEM metodolojisinin birleştirilmiş ekonometrik gösterimi ise Tablo 1 ve beraberindeki açıklamalar eşliğinde şekilde yapılabilir.

Tablo 1

Değişkenler, yapıları ve elde ediliş biçimleri

Bağımsız (Gözlenen Değişkenler)	Değişken Açıklaması	Değişken Ölçeği
X_1 (<i>memnuniyet_gelir</i>)	Kişinin aylık hanehalkı gelirinden duyduğu memnuniyeti gösterir	1.Hiç memnun değilim 5.Çok memnunum
X_2 (<i>eğitim_düzeyi</i>)	Kişinin mezuniyet derecesini gösterir	1.bir okul bitirmede 2.ilköğretim 3.lise 4.önlisans 5.lisans 6.lisansüstü
Gizli (Latent) Değişkenler η_1 (<i>Yaşam kalitesi</i>)		
$yYK_1 = \text{memnuniyet_sağlık}$	Kişinin kendi sağlığından duyduğu memnuniyeti gösterir	1.Hiç memnun değilim 5.Çok memnunum
$yYK_2 = \text{memnuniyet_eğitim}$	Kişinin kendi eğitim seviyesinden duyduğu memnuniyeti gösterir	1.Hiç memnun değilim 5.Çok memnunum

η_2 (Öznel iyi oluş)	$yYK_3 = memnuniyet_sos_hayat$	Kişinin kendi sosyal hayatından duyduğu memnuniyeti gösterir	1.Hiç memnun değilim 5.Çok memnunum
	$yYK_4 = memnuniyet_kişisel_zam$	Kişinin kendisine ayırdığı zamandan duyduğu memnuniyeti gösterir	1.Hiç memnun değilim 5.Çok memnunum
	$yÖİO_1 = yaşam_memnuniyeti$	Bir bütün olarak düşündüğünde bireyin son zamanlardaki yaşam memnuniyet derecesini gösterir	1'den 10'a kadar artan yaşam memnuniyeti seviyesidir.
	$yÖİO_2 = mutluluk$	Yaşamı bir bütün olarak düşündüğünde bireyin mutluluk derecesini gösterir	1.Hiç mutlu değilim 5.Çok mutluyum

Tablo 1'den de takip edilebileceği üzere çalışmada aracılık etkisi incelenen “yaşam kalitesi” gizli değişkeni, dört alt boyuttan oluşmaktadır. Söz konusu alt boyutlar, çalışmanın ilk bölümünde de ifade edildiği üzere, ilgili alan yazınında da öne çıkmakta ve yaşam kalitesini açıklamak için gereken niteliklerdedir. Öznel iyi oluş ise yine ilk bölümünde de ifade edildiği üzere mutluluk ve yaşam memnuniyeti gibi ilk alt boyuttan meydana gelmektedir. Çalışmanın kategorik ve sürekli yapıdaki bağımsız değişkenleri ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkide yaşam kalitesinin aracılık etkisi, GSEM metodolojisi ile test edilebilecektir. Denklem (1) ve (2)'den yola çıkarak, çalışmada yapılan GSEM analizinin gösterimi ise aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

$$\begin{cases} \eta_1 = \gamma_{11}X_1 + \gamma_{12}X_2 + \zeta_1 \\ \eta_2 = \beta_{21}\eta_1 + \gamma_{21}X_1 + \gamma_{22}X_2 + \zeta_2 \\ yYK_j = \lambda_{j1}\eta_1 + \varepsilon_j, & j = 1,2,3,4 \\ yÖİO_k = \lambda_{k2}\eta_2 + \varepsilon_{k+4}, & k = 1,2 \end{cases} \quad (3)$$

Yukarıda da ifade edildiği üzere, X_1 burada kişinin hanehalkı gelirinden duyduğu memnuniyeti, X_2 ise kişinin eğitim düzeyini göstermektedir. γ bağımsız değişkenlerin gizli değişkenlere olan etkisini, β ise gizli değişkenlerin birbirlerine olan etkilerini göstermektedir. ζ_1 ve ζ_2 ise yapısal hata terimleridir. Denklem (3)'teki η_1 yaşam kalitesini, X_1 hane halkı gelirinden duyulan memnuniyet ve X_2 kişinin eğitim düzeyi gibi iki alt boyuttan oluştuğunu göstermektedir. Denklem (3)'teki η_2 ise hem mutluluk ve yaşam memnuniyeti gibi kendi iki alt boyutlarından hem de η_1 'den etkilenmektedir. GSEM tekniği sayesinde böylece, gelirden memnuniyet ve eğitimin ÖİÖ üzerindeki doğrudan etkileri tespit edilebildiği gibi, yaşam kalitesinin de dolaylı etkileri test edilebilmektedir. Ekonometrik gösterimlere ek olarak YK ile ÖİÖ ölçüm matrisleri de sırasıyla denklem (4) ve (5)'teki şekilde ifade edilebilir.

$$\begin{bmatrix} yYK_1 \\ yYK_2 \\ yYK_3 \\ yYK_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \lambda_{11} \\ \lambda_{21} \\ \lambda_{31} \\ \lambda_{41} \end{bmatrix} \eta_1 + \begin{bmatrix} \varepsilon_1 \\ \varepsilon_2 \\ \varepsilon_3 \\ \varepsilon_4 \end{bmatrix} \quad (4)$$

$$\begin{bmatrix} yÖİO_1 \\ yÖİO_2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \lambda_{12} \\ \lambda_{22} \end{bmatrix} \eta_2 + \begin{bmatrix} \varepsilon_5 \\ \varepsilon_6 \end{bmatrix} \quad (5)$$

Çalışma kapsamında, YMA 2022 fert mikro veri setindeki toplam 9346 kişiden toplanan veriler analiz edilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, çalışmada medeni durumun düzenleyici etkilerinin olup olmadığı da analiz edilmek istenildiğinden, analizler medeni durum özelinde ayrıştırılarak yapılmıştır. Buna göre, her bir medeni durum özelinde kişilerin temel istatistiklerinin paylaşıldığı Tablo 2, aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2

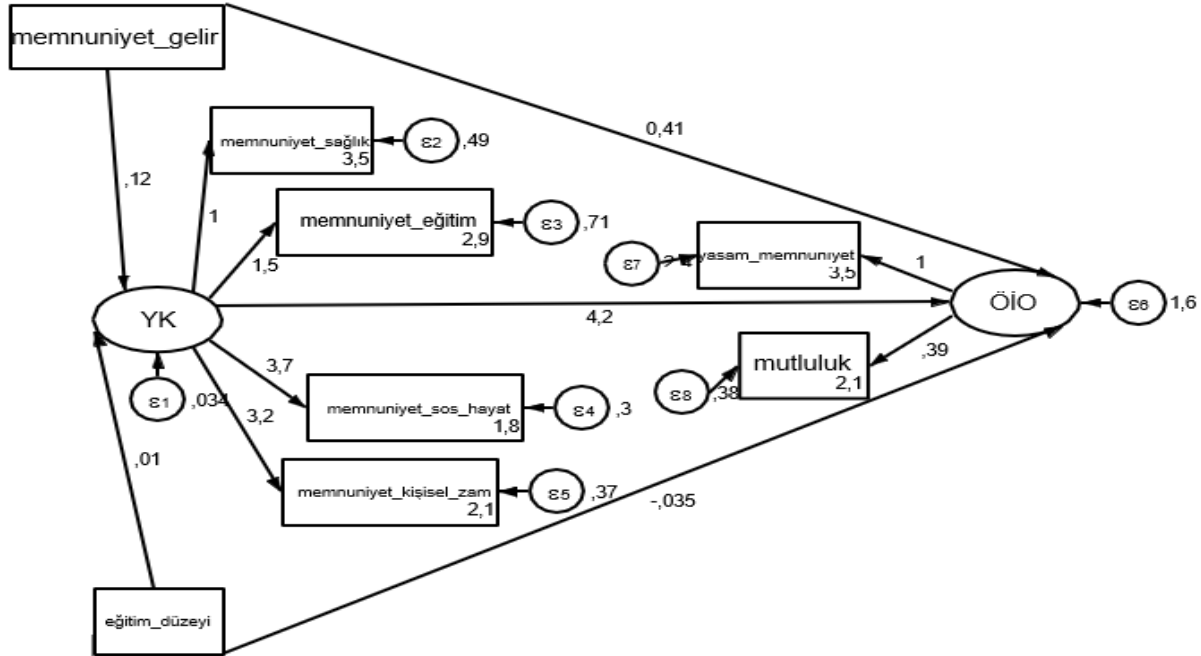
Açıklayıcı istatistikler (%)

		Bekarlar	Evliler	Boşanan/Eşi Ölen
Kadın		41,95	49,60	73,36
Erkek		58,05	50,40	26,64
Yaş (ortalama)		27,49	46,75	58,24
Bir okul bitirmeyen		0,71	5,81	16,96
İlköğretim		20,84	51,89	53,63
Lise		41,62	20,34	15,11
Ön lisans		10,94	6,02	3,58
Lisans		23,78	13,13	8,07
Yükseköğretim		2,12	2,80	2,65
Memnuniyet_gelir				
	Hiç memnun değilim	9,25	8,55	11,07
	Çok memnunum	2,34	2,56	2,08
Memnuniyet_sağlık				
	Hiç memnun değilim	1,13	1,55	3,58
	Çok memnunum	13,93	6,97	4,73
Memnuniyet_eğitim				
	Hiç memnun değilim	3,23	3,10	6,11
	Çok memnunum	5,06	4,71	3,23
Memnuniyet_sos_hayat				
	Hiç memnun değilim	5,06	6,17	6,34
	Çok memnunum	3,65	2,21	2,77
Memnuniyet_kişisel_zam				
	Hiç memnun değilim	3,86	4,61	6,00
	Çok memnunum	3,48	3,06	3,46
Mutluluk				
	Hiç mutlu değilim	5,17	2,45	6,11
	Çok mutluyum	4,46	6,70	3,92
Gözlem		1838	6641	867

İlgili veri setleri incelendiğinde, evli ve bekar olanların cinsiyet dağılımlarının birbirine oldukça yakın olduğu görülmeye karşın, eşi ölmüş/veya boşanmış bireylere bakıldığında kadınların oranının erkeklere kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. Burada temel ayrımı yaratan faktörün eşi ölmüş kısmından kaynaklandığı bilinmektedir. TÜİK verileri de incelendiğinde kadınların beklenen yaşam sürelerinin erkeklere kıyasla daha fazla olmasının söz konusu dramatik farklılıkta önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. Benzer şekilde eğitim düzeyinde de en düşük grubun eşi ölmüş/boşanmışlarda, eğitim seviyesi en yüksek grubun ise bekarlar olduğu göze çarpmaktadır. Buradaki ilişkiyi düzenleyen hususun ise yaş olduğu düşünülmektedir. Ortalama yaştan da takip edilebileceği üzere bekarlar diğer gruplara kıyasla daha gençtir ve görece genç nesildeki okullaşma ve eğitim hayatına devam etme eğilimi daha yüksektir. Öte yandan ortalama olarak en yaşlı kesim olan eşi ölmüş ve boşanmışlardaki eğitim düzeyleri de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Çalışmadaki *yaşam kalitesi* gizli değişkenin oluşturan alt boyutlardaki memnuniyet oranları incelendiğinde ise diğerlerine kıyasla bekarların sağlıklarından dramatik biçimde daha fazla mutlu oldukları görülebilmektedir. Hane halkı gelirinden memnuniyete ilişkin veriler incelendiğinde ise eşi ölmüş veya boşanmışların diğer gruplara kıyasla gelirden dramatik biçimde memnun olmadıkları göze çarpmaktadır. Çalışmanın sonraki bölümünde, GSEM tekniği ile yapılan analiz sonuçlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

4. Bulgular

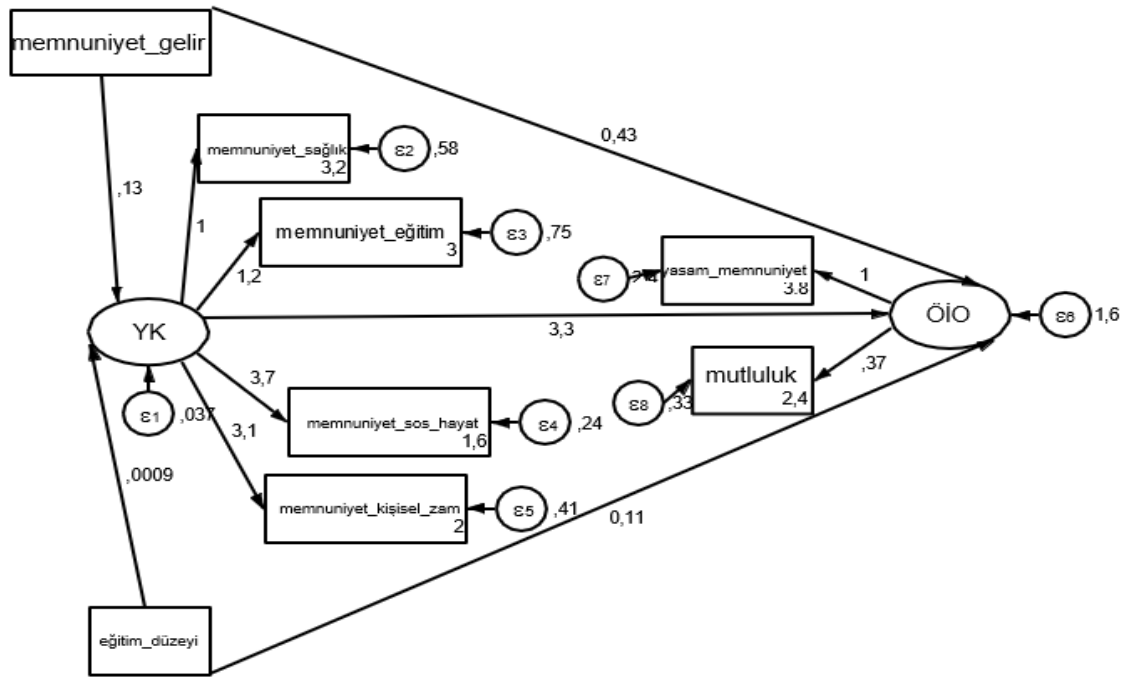
Eğitim düzeyi ve gelir memnuniyeti ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkide yaşam kalitesinin aracılık, medeni durumun ise düzenleyici rolünün analiz edildiği bu çalışmada GSEM analizi yapılmıştır. Şekil 1,2 ve 3 sırası ile Bekarlar, evliler ve eşi ölmüş/boşanmış bireylere ilişkin yapılan GSEM analiz sonuçlarını göstermektedir.

Şekil 1. Bekarlarda yaşam kalitesinin aracılık etkisi

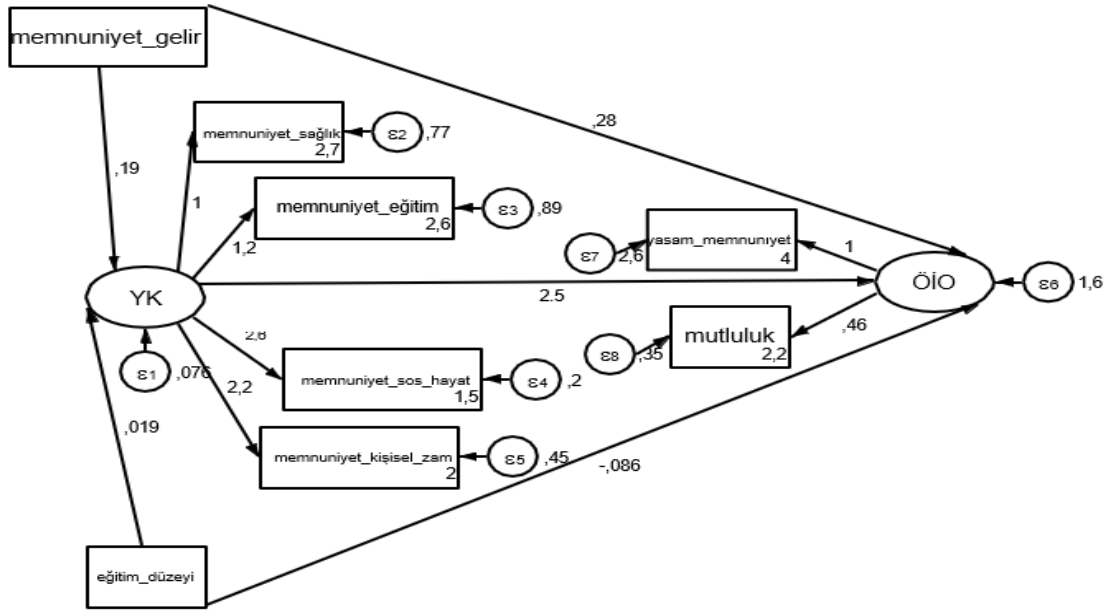
Şekil 1’de bekarlarda eğitim düzeyi ve gelir memnuniyeti ile ÖİÖ arasındaki ilişkide, eğitim ve gelirin ÖİÖ üzerindeki doğrudan etkileri ve YK’nın aracılık rolüne ilişkin GSEM analizi sonuçları gösterilmektedir. Modelin log-likelihood değeri -14,578.16 olup, AIC ve BIC değerleri sırasıyla 29,202.31 ve 29,329.19’dur. Yapısal yolların anlamlılığını test eden Wald testi sonucunda ($\chi^2 = 3,111.07$, $p < 0,001$) model genel olarak anlamlı bulunmuştur. İlk olarak doğrudan etkiler incelendiğinde, bekarlarda eğitim düzeyi arttıkça yaşam kalitesi yükselmekte iken ($\beta \approx 0,01$; $p < 0,026$) buna karşın eğitim düzeyi ile ÖİÖ arasında istatistiksel olarak doğrudan herhangi bir ilişki bulunmamaktadır ($\beta \approx -0,035$; $p > 0,1$). Hane gelirinden memnuniyet ise hem YK’ya ($\beta \approx 0,12$; $p < 0,01$) hem de ÖİÖ’yu anlamlı ve pozitif biçimde yordamaktadır ($\beta \approx 0,41$; $p < 0,01$). Yaşam kalitesini oluşturan dört alt boyutun YK’ya olan etkileri incelendiğinde ise referans sağlıktan memnuniyete kıyasla eğitiminden memnuniyetin ($\lambda = 1,47$; $p < 0,001$), sosyal hayatından memnuniyetin ($\lambda = 3,66$; $p < 0,001$) ve kişisel zamanından memnuniyetin ($\lambda = 3,19$; $p < 0,001$) YK’yı pozitif etkilediği görülmektedir. YK ile ÖİÖ arasındaki doğrudan etki incelendiğinde ise YK arttıkça ÖİÖ’nun da anlamlı derecede yükseldiği tespit edilmiştir ($\beta > 4,18$; $p < 0,001$).

Yaşam kalitesinin aracılık etkileri incelendiğinde, eğitim düzeyi ile ÖİÖ arasında doğrudan anlamlı bir ilişki bulunmamasına rağmen çalışmanın sonuçları, bekarlarda eğitim düzeyi arttıkça yaşam kalitesinin arttığını ve artan yaşam kalitesi ile bireylerin öznel iyi oluş seviyelerinin yükseldiğini ortaya koymuştur. Bu durumda eğitim düzeyi ile ÖİÖ arasındaki ilişkide YK’nın tam aracılık etkisinin (*full mediation*) olduğunu göstermektedir ($\beta > 0,04$; $p = 0,025$). Hane halkı gelirinden memnuniyet ile ÖİÖ arasındaki ilişkide YK’nın aracılık rolü incelendiğinde ise her ne kadar gelir ile ÖİÖ arasında doğrudan pozitif bir etki tespit edilmişse de çalışmanın sonuçları, bekarlarda hane gelirinden memnuniyet arttıkça YK’nın arttığını, artan YK ile de öznel iyi oluşun yükseldiğini göstermektedir. Bu da gelirden memnuniyet ile ÖİÖ arasındaki ilişkide YK’nın güçlü bir kısmi aracı (*partial mediation*) olduğunu göstermektedir ($\beta > 0,50$; $p < 0,001$).

Şekil 2. Evlilerde yaşam kalitesinin aracılık etkisi

Evlilerin eğitim düzeyleri ve hane gelirlerinden duydukları memnuniyet ile öznel iyi oluşları arasındaki ilişkide yaşam kalitesinin aracılık etkisinin GSEM analizi sonuçları Şekil 2’de gösterilmiştir. Evliler için tahmin edilen model 6,641 gözlem üzerinden analiz edilmiştir. Log-likelihood değeri – 52,933.12, AIC ve BIC değerleri sırasıyla 105,912.2 ve 106,068.7 olarak bulunmuştur. Yapısal yolların anlamlılığını test eden Wald testi sonucunda ($\chi^2 = 10,852.16$, $p < 0,001$) model genel olarak anlamlıdır. Yapılan analizlerin sonucunda, gelir memnuniyeti ile YK arasında ($\beta = 0,134$; $p < 0,001$) ve İÖÖ arasında ($\beta \approx 0,43$; $p < 0,001$) anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Sonuçlar, evli bireylerin eğitim düzeylerinin yükseldikçe öznel iyi oluş seviyelerinin de yükseldiğini ($\beta \approx 0,11$; $p < 0,001$), buna karşın eğitim düzeyi ile YK arasındaki ilişkide istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya koymaktadır ($\beta \approx 0,0009$; $p = 0,687$). Bu durum, evlilerde eğitim düzeyi ile İÖÖ arasındaki ilişkide yaşam kalitesinin herhangi bir aracılık etkisinin olmadığını göstermektedir ($\beta \approx 0,003$; $p = 0,686$). GSEM analizi sonuçları, hane gelirinden memnuniyet ile YK arasındaki doğrudan ve pozitif bir ilişkinin olduğunu ($\beta = 0,134$; $p < 0,001$), bunun yanında YK ile de İÖÖ arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır ($\beta \approx 3,3$; $p < 0,001$). Bu durumda analiz sonuçları, evli bireylerde hane gelirinden memnuniyet ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkide evlilerin yaşam kalitesinin kısmi aracılık etkisinin olduğunu göstermektedir ($\beta = 0,044$; $p < 0,001$). YK’nın alt boyutları oluşturan parametrelere ilişkin sonuçlar incelendiğinde ise tüm alt boyutların yaşam kalitesini anlamlı ve pozitif etkilediği görülmüştür [eğitimden memnuniyet ($\lambda \approx 1,22$; $p < 0,001$), sosyal hayattan memnuniyet ($\lambda \approx 3,7$; $p < 0,001$), kişisel zamandan memnuniyet ($\lambda \approx 3,119$; $p < 0,001$)].

Şekil 3. Eşi ölen veya eşinden boşanmış bireylerde yaşam kalitesinin aracılık etkisi

Eşi ölmüş veya eşinden boşanmış bireylerden oluşan grup için tahmin edilen model 867 gözlem üzerinden analiz edilmiştir. Log-likelihood değeri $-7,240.37$, AIC ve BIC değerleri sırasıyla $14,526.74$ ve $14,636.34$ olarak hesaplanmıştır. Yapısal yolların anlamlılığını test eden Wald testi sonucunda ($\chi^2 = 1,451.00$, $p < 0,001$) model genel olarak anlamlı bulunmuştur. Eşi ölmüş veya eşinden boşanmış bireyler özelinde yapılan GSEM analizi sonuçlarına göre, doğrudan etkilerde bireylerin eğitim düzeyleri yükseldikçe ($\beta \approx 0,019$; $p < 0,05$) ve hane gelirinden memnuniyetleri arttıkça ($\beta \approx 0,19$; $p < 0,001$) yaşam kalitesinin yükseldiği tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda çalışmada gelirden memnuniyet ile ÖİÖ arasındaki doğrudan ilişkide anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiş ($\beta \approx 0,28$; $p < 0,001$) fakat eşi ölen veya eşinden boşanan bireylerin eğitim seviyelerinin yükseldikçe öznel iyi oluş seviyelerinin azaldığı görülmüştür ($\beta \approx -0,086$; $p = 0,076$). YK ile ÖİÖ arasındaki ilişki ise bireylerin yaşam kalitesinin yükseldikçe öznel iyi oluşlarının da arttığını ortaya koymaktadır ($\beta = 2,51$; $p < 0,001$). Bu bağlamda çalışmanın sonuçları eşi ölen veya eşinden boşanan bireylerde eğitim seviyesi ile ÖİÖ arasındaki ilişkide YK'nın güçlü bir tam aracılık etkisini ortaya koymaktadır ($\beta \approx 0,047$; $p < 0,05$). Buna göre bireylerin eğitim seviyeleri arttıkça öznel iyi oluşları azalmakta, buna karşın bireylerin eğitim seviyeleri yükseldikçe yaşam kaliteleri artmakta ve artan yaşam kaliteleri dolayısı ile de öznel iyi oluş seviyeleri yükselmektedir. Yapılan analizler, bireylerin hane gelirlerinden memnuniyetleri ile ÖİÖ arasındaki ilişkide YK'nın kısmi aracılık etkisini de göstermektedir ($\beta \approx 0,446$; $p < 0,001$).

5. Sonuç

Öznel iyi oluş, mutluluk ile bireylerin akut zamandaki duygu durumlarını, yaşam memnuniyeti ile de geçmiş, şimdi ve gelecekteki hayatın geneline dair perspektiflerini bir arada toplulaştıran bir kavramdır. Kimi çalışmalar, mutluluk, yaşam memnuniyeti ve haliyle öznel iyi oluş ölçümlerinin, kişinin sorulara cevap verdiği andaki duygu durumunun etkisi altında olduğunu belirtse de (Veenhoven, 2011; Maddux, 2017) öznel iyi oluş, kişinin kendi değerlendirmesine göre “iyi olma” halini bütüncül ve en iyi biçimde açıklamaya çalışır. Bahsedildiği üzere ÖİÖ, mutluluk ve yaşam memnuniyeti gibi temel iki fenomenden oluşuyor olsa da kişilerin öznel iyi oluşlarında etkili birçok faktör bulunmaktadır. Ayrıca, söz konusu faktörlerden bazıları öznel iyi oluşa doğrudan etki edebileceği gibi bazıları ise dolaylı yoldan etki etmiş olabilmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde, bu örüntüyü destekler literatür sunulmuş ve alan yazını ÖİÖ'ya doğrudan ve dolaylı etkili faktörlerin olabileceğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda çalışma, Türkiye’de bireylerin gelirlerinden memnuniyet ve eğitim düzeyleri ile ÖİÖ arasındaki ilişkide yaşam kalitesinin aracılık, medeni durumun ise düzenleyici bir rolünün olup olmadığını araştırmıştır. Çalışma kapsamında TÜİK 2022 Yaşam Memnuniyeti Araştırması fert mikro veri seti kullanılmıştır.

Bahsi geçen veri setinin fert düzeyi, bireylerin aile gelirinden ne kadar memnun olup olunmadığına yönelik sorular içermektedir. Bu sebeple analizlere, hane gelirinden algılanan memnuniyet düzeyi dahil edilmiştir. Çalışmada, söz konusu örüntüyü analiz edebilmek maksadı ile GSEM yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ile değişik yapıdaki değişkenlerin bir arada analiz edilebilmesi mümkündür. Çalışmanın veri ve yöntem bölümünde de açıklandığı üzere, analizlere dahil edilen değişkenlerden bazıları sürekli ve bazıları ise kategoriktir. Bu sebeple tercih edilen yöntem mevcut çalışma için oldukça uygundur. Standart yapısal eşitlik modellerinde olduğu gibi GSEM de latent (gizli) değişken oluşturmaya izin vermektedir. Çalışmada ifade edilen “yaşam kalitesi” bu bağlamda bir gizli değişkendir. Bu çalışmada yaşam kalitesinin ölçülmesi kişinin kendi sağlığından, eğitim düzeyinden, kendine ayırabildiği kişisel zaman ve sosyal hayatından memnuniyeti ekseninde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın giriş bölümünde de değinildiği gibi kişinin kendi sağlığından memnuniyeti, eğitim düzeyi, kendine ayırabildiği kişisel zaman ve sosyal hayatından memnuniyetinin yaşam kalitesi ile güçlü bir ilişkide olduğunu gösterir çalışmalar mevcuttur. Mevcut çalışmanın bulguları da bu yönüyle literatür ile uyumludur. Buna göre çalışmanın bulguları, incelenen tüm medeni durumlar özelinde referans kategoriye kıyasla kişinin kendi eğitim düzeyinden, sosyal hayatından ve kişisel zamanından duyduğu memnuniyet arttıkça yaşam kalitesinin de yükseldiğini göstermiştir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere çalışma, eğitim ve gelir ile ÖİÖ arasındaki ilişkide medeni durumun düzenleyici bir faktör olabileceğini analiz etmiştir. Çalışmanın bulguları medeni durumun söz konusu örüntüdeki düzenleyici rolünü vurgulamaktadır. Başka bir deyişle, Türkiye’de eğitim düzeyi ve algılanan gelir, ÖİÖ’yu medeni durumlar özelinde doğrudan ve/veya yaşam kalitesi üzerinden dolaylı olarak yordamaktadır. Örneğin bekarlarda eğitim düzeyi ile ÖİÖ arasında doğrudan bir ilişki tespit edilmemiştir. Buna karşın bekarlarda, eğitim düzeyi ile ÖİÖ arasındaki ilişkide yaşam kalitesinin aracılık etkisi tespit edilmiş ve YK’nın bu ilişkide tam aracı olduğu görülmüştür. Bir başka deyişle, bekarlarda eğitim seviyesi yükseldikçe yaşam kalitesi artmakta, yaşam kalitesi arttığı için öznel iyi seviyesi de yükselmektedir. Bu çarpıcı bulgu, bekarlarda ÖİÖ bağlamında yaşam kalitesinin ne denli önemli olduğu göstermektedir. Yüksek eğitim düzeyi, sosyal sermaye ve kişisel zaman yönetimi gibi yaşam kalitesi öğelerini geliştirip, dolaylı yoldan ÖİÖ’yu artırıyor olabilir. Diğer taraftan bakıldığında ise YK’sız bir eğitim düzeyi ÖİÖ arasındaki ilişkinin anlamsızlığı bekarların sosyal destek eksikliği ve yalnızlık hissi (Laursen ve Hartl, 2013) gibi etmenlerden dolayı öznel iyi oluşlarının yükselememesini de beraberinde getirmiş olabilir. Evlilerde ise tam tersi bir durum gözlenmiştir. Eğitim düzeyi doğrudan ÖİÖ’yu artırmakta; ancak yaşam kalitesinde anlamlı bir artışa neden olmamaktadır. Başka bir deyişle evlilerde, yaşam kalitesinin eğitim düzeyi ile ÖİÖ arasındaki ilişkide herhangi bir aracılık etkisi bulunmamaktadır. Söz konusu örüntüde yaşam kalitesi hariç başka etkili faktörler elbette olabilir, fakat çalışma kapsamında ele alınan YK, söz konusu örüntüde herhangi bir anlamlı etkiye sahip değildir. Bu durum evlilerde eğitim düzeyi arttıkça öznel iyi oluşun doğrudan artacağını ortaya koymanın yanında, yaşam kalitesi haricinde başka aracılık etkilerinin pozitif yordayıcı güce sahip olabileceğini düşündürmektedir. Örneğin, evlilerde iyi oluş daha çok ilişkisel doyum, eş desteği ve aile içi faktörler ile ilişkili olabilir (Karney ve Bradbury, 1995) ya da daha çok mesleki başarı, statü gibi bireysel kazanımlar üzerinden de etkili olmuş olabilir. Çalışmanın dikkat çekici diğer bir bulgusu ise eşi ölmüş veya eşinden boşanmış bireylerde eğitim düzeyinin doğrudan ÖİÖ üzerinde negatif bir etkisi olduğudur. Ancak yaşam kalitesi aracılığıyla bu etki pozitif yönde dönüşmektedir. Başka bir deyişle, eşi ölmüş veya eşinden boşanmış bireylerde normalde eğitim düzeyi arttıkça ÖİÖ azalmaktadır. Öte yandan söz konusu bireylerde eğitim düzeyi arttıkça yaşam kalitesi artmakta, artan yaşam kalitesi de ÖİÖ’yu yükseltmektedir. Yaşam kalitesinin buradaki tam aracılık etkisi, eğitilmiş bireylerin daha yüksek beklentiler taşıdığı, yalnızlık ve sosyal destek eksikliğini daha yoğun yaşadığı, ancak buna rağmen eğitim düzeylerinin yaşam kalitesini artıran kaynaklara erişimde avantaj sağladığı şeklinde açıklanabilir (Umberson ve Montez, 2010). Bu durum, yaşam kalitesinin eşi ölmüş veya boşanmış kişilerde yalnızca bir somut bir yaşam doyumunu değil aynı zamanda psikolojik direnç mekanizması olarak da işlev gördüğünü göstermektedir.

Çalışmada ele alınan gelirden memnuniyetin ÖİÖ üzerindeki doğrudan etkileri ve YK aracılığı ile etkilerine ilişkin tartışmadan önce, algılanan gelirin önemi vurgulanmalıdır. Çalışmada kullanılan gelir memnuniyeti, hedonik adaptasyon ve referans gelir kuramları (Clark, Frijters ve Shields, 2008; Kahneman ve Deaton, 2010) ile oldukça uyumludur. Bu kuramlar, mutlak gelir yerine algılanan yeterlilik ve kıyaslamaların öznel iyi oluş üzerinde daha güçlü etkili olduğunu savunmaktadır. Çalışma

kapsamında kullanılan veri setlerinde bireylerin mutlak gelirlerine yönelik spesifik bir soru bulunmadığından, çalışmada mutlak gelir ve algılanan gelir arasında öznel iyi oluşta hangisinin daha iyi etkili olduğuna yönelik bir karşılaştırma yapılamamıştır. İlgili karşılaştırma yapılamamış da olsa, çalışmanın algılanan gelire yönelik bulgularının ilgili alan yazınına önemli katkı yapacağı düşünülmektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda çalışmanın sonuçları, gelir memnuniyetinin tüm gruplarda hem doğrudan hem de YK aracılığı ile dolaylı olarak öznel iyi oluşu anlamlı biçimde etkilediği görülmüştür. Bu bulgu, yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı üzere gelir düzeyinin mutlak değerinden çok, bireyin geliri algılayış biçiminin daha önemli olduğunu savunan referans gelir ve hedonik adaptasyon kuramları ile tutarlıdır (Clark vd., 2008; Kahneman ve Deaton, 2010). Özellikle boşanmış veya dul bireyler gibi kırılgan gruplar için gelir memnuniyetinin yaşam kalitesi ve dolayısıyla ÖİÖ üzerindeki etkisi, finansal güvenlik, bağımsızlık ve sosyal destek mekanizmalarına erişim açısından kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak çalışma, Türkiye’de bireylerin gelirden memnuniyetleri ve eğitim düzeyleri ile öznel iyi oluşları arasındaki ilişkide, yaşam kalitesinin medeni gruplar özelinde farklılaşan tam ve kısmi aracılık etkisini ortaya koymuştur. Farklılaşan etkiler, medeni durumun söz konusu örüntüdeki düzenleyici rolünü göstermektedir. Bulguların politika yapımcılar için de önemli olduğu düşünülmektedir. Bekarların yaşam kalitelerinin artırılmasına yönelik sosyal destek programlarının geliştirilmesi; evliler için ise bireysel bazlı programların yanında ailenin tümünü kapsayan destek programlarına da ağırlık verilmesi, öznel iyi oluşu artırma yönünde etkili olabileceği düşünülmektedir. Eşi ölmüş veya eşinden boşanmış bireylerde ise yaşam kalitesinin oldukça önemli olduğu görüldüğünden, sosyal destek mekanizmalarının her bir sosyo-ekonomik grup özelinde temel kitleye hitap edebilecek düzeyde programlanması gerektiği düşünülmektedir.

Bundan sonraki çalışmalar, mevcut çalışmada oluşturulan yaşam kalitesi gizli değişkenini yeniden yapılandırarak, yaşam kalitesinin aracılık etkisini test edebilir. Bunun yanında çalışmada YMA 2022 yatay kesit verileri kullanılmıştır. Sonraki çalışmalar, söz konusu veri setine ek olarak diğer yılları da analizlerine dahil edebilir ve zamansal genellenebilirliği arttırabilir. Öte yandan diğer çalışmalar mevcut araştırma sorusunu panel veri formatında analiz edebilir, değişkenler arasındaki nedenselliği kontrol edebilir veya ülke kıyaslamaları yaparak, örüntünün ülkeler özelinde farklılaşıp farklılaşmadığını test edebilir.

Yazar beyanı

Araştırma ve yayın etiği beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik kurul onayı

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Yazar katkıları

Çalışma tek yazarlıdır.

Çıkar çatışması

Yazarlar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek beyanı

Bu çalışma için herhangi bir destek alınmamıştır.

Kaynakça

- Ahuvia, A. C. ve Friedman, D. C. (1998). Income, consumption, and subjective well-being: Toward a composite macromarketing model. *Journal of Macromarketing*, 18(2), 153-168. Doi: <https://doi.org/10.1177/027614679801800207>
- Boelhouwer, J. ve Noll, H. H. (2024). Objective quality of life. In *Encyclopedia of quality of life and well-being research* (pp. 4783-4785). Cham: Springer International Publishing.

- Brown, J. L., MacDonald, R. ve Mitchell, R. (2015). Are people who participate in cultural activities more satisfied with life?. *Social Indicators Research*, 122, 135-146. Doi: <https://doi.org/10.1007/s11205-014-0678-7>
- Casale, D. (2015). How does the study of subjective well-being became significant in the economic research and why is it relevant for the policy studies?. *The Journal of Young Economists*.
- Clark, A. E., Frijters, P. ve Shields, M. A. (2008). Relative income, happiness, and utility: An explanation for the Easterlin paradox. *Journal of Economic Literature*, 46(1), 95–144. Doi: <https://doi.org/10.1257/jel.46.1.95>
- D'Ambrosio, C. ve Frick, J. R. (2004). *Subjective well-being and relative deprivation: An empirical link* (No. 449). DIW Discussion Papers.
- Destriande, I. M., Faridah, I., Oktania, K. ve Rahman, S. (2021). Faktor yang mempengaruhi kualitas hidup pada lanjut usia. *Jurnal Psikologi Wijaya Putra (Psikowipa)*, 2(1), 1-9. Doi: <https://doi.org/10.38156/psikowipa.v2i1.41>
- Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 55(1), 34. Doi: <https://doi.org/10.1037//0003-066x.55.1.34>
- Diener, E. ve Chan, M. Y. (2011). Happy people live longer: Subjective well-being contributes to health and longevity. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 3(1), 1-43. Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1758-0854.2010.01045.x>
- Diener, E. ve Ryan, K. (2009). Subjective well-being: A general overview. *South African Journal of Psychology*, 39(4), 391-406. Doi: <https://doi.org/10.1177/008124630903900402>
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E. ve Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276. Doi: <https://doi.org/10.1037//0033-2909.125.2.276>
- Diener, E., Tay, L. ve Oishi, S. (2013). Rising income and the subjective well-being of nations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104(2), 267. Doi: <https://doi.org/10.1037/a0030487>
- Drastichová, M. ve Filzmoser, P. (2021). Factors of quality of life in a group of selected European Union and OECD countries. *Problemy Ekorozwoju*, 16(2), 75-93.
- Easterlin, R. A. ve Angelescu, L. (2011). Modern economic growth and quality of life: Cross-sectional and time series evidence. In *Handbook of social indicators and quality of life research* (pp. 113-136). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Easterlin, R. A. ve O'Connor, K. J. (2022). The easterlin paradox. In *Handbook of labor, human resources and population economics* (pp. 1-25). Cham: Springer International Publishing.
- Iwasaki, Y. (2007). Leisure and quality of life in an international and multicultural context: What are major pathways linking leisure to quality of life?. *Social Indicators Research*, 82, 233-264. Doi: <https://doi.org/10.1007/s11205-006-9032-z>
- Jahan, A. (2023). The economics of happiness: subjective well-being and economic indicators. *Research Journal of Psychology*, 1(1), 32-40. Doi: <https://doi.org/10.59075/rjs.v1i1.5>
- Jeffres, L. W. ve Dobos, J. (1993). Perceptions of leisure opportunities and the quality of life in a metropolitan area. *Journal of Leisure Research*, 25(2), 203-217. Doi: <https://doi.org/10.1080/00222216.1993.11969918>
- Kahneman, D. ve Deaton, A. (2010). High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(38), 16489–16493. Doi: <https://doi.org/10.1073/pnas.1011492107>
- Karney, B. R. ve Bradbury, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, methods, and research. *Psychological Bulletin*, 118(1), 3. Doi: <https://doi.org/10.1037//0033-2909.118.1.3>
- Laursen, B. ve Hartl, A. C. (2013). Understanding loneliness during adolescence: Developmental changes that increase the risk of perceived social isolation. *Journal of Adolescence*, 36(6), 1261-1268. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2013.06.003>
- Lee, H. ve Heo, S. (2021). Benefits of leisure activities for the quality of life of older South Korean adults. *Leisure Studies*, 40(2), 199-211. Doi: <https://doi.org/10.1080/02614367.2020.1820556>

- Levasseur, M., Desrosiers, J. ve Noreau, L. (2004). Is social participation associated with quality of life of older adults with physical disabilities?. *Disability and Rehabilitation*, 26(20), 1206-1213. Doi: <https://doi.org/10.1080/09638280412331270371>
- Lloyd, K. M. ve Auld, C. J. (2002). The role of leisure in determining quality of life: Issues of content and measurement. *Social Indicators Research*, 57, 43-71. Doi: <https://doi.org/10.1023/a:1013879518210>
- Luhmann, M., Schimmack, U. ve Eid, M. (2011). Stability and variability in the relationship between subjective well-being and income. *Journal of Research in Personality*, 45(2), 186-197. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2011.01.004>
- Maddux, J. E. (2017). Subjective well-being and life satisfaction: An introduction to conceptions, theories, and measures. In *Subjective well-being and life satisfaction*. Routledge.
- Mathentamo, Q., Lawana, N. ve Hlafa, B. (2024). Interrelationship between subjective wellbeing and health. *BMC Public Health*, 24(1), 2213. Doi: <https://doi.org/10.1186/s12889-024-19676-3>
- Mentzakis, E. ve Moro, M. (2009). The poor, the rich and the happy: Exploring the link between income and subjective well-being. *The Journal of Socio-Economics*, 38(1), 147-158. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.socec.2008.07.010>
- Ngamaba, K. H., Panagioti, M. ve Armitage, C. J. (2017). How strongly related are health status and subjective well-being? Systematic review and meta-analysis. *The European Journal of Public Health*, 27(5), 879-885. Doi: <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckx081>
- Okun, M. A., Stock, W. A., Haring, M. J. ve Witter, R. A. (1984). Health and subjective well-being: A meta-analysis. *The International Journal of Aging and Human Development*, 19(2), 111-132. Doi: <https://doi.org/10.2190/qgjn-0n81-5957-haqd>
- Ortiz-Ospina, E. ve Roser M. (2017) - "Happiness and Life Satisfaction" Published online at OurWorldinData.org. Erişim adresi: <https://ourworldindata.org/happiness-and-life-satisfaction>
- Pukeliene, V. ve Starkauskiene, V. (2011). Quality of life: Factors determining its measurement complexity. *Engineering Economics*, 22(2), 147-156. Doi: <https://doi.org/10.5755/j01.ee.22.2.311>
- Rodríguez, A. (2010). Leisure and relationship to quality-of-life satisfaction. In *Quality-of-life community indicators for parks, recreation and tourism management* (pp. 23-39). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Røysamb, E., Tambs, K., Reichborn-Kjennerud, T., Neale, M. C. ve Harris, J. R. (2003). Happiness and health: environmental and genetic contributions to the relationship between subjective well-being, perceived health, and somatic illness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(6), 1136. Doi: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.6.1136>
- Sani, T. L. (2022). Factors Influencing the Quality of Human Life. *International Journal of Emerging Multidisciplinaries: Social Science*, 1(1). Doi: <https://doi.org/10.54938/ijemdss.2022.01.1.107>
- Sirgy, M. J. (2012). Effects of personal activities on subjective QOL. *The Psychology of Quality of Life: Hedonic Well-Being, Life Satisfaction, and Eudaimonia*, 109-121.
- Sirgy, M. J., Gao, T. ve Young, R. F. (2008). How does residents' satisfaction with community services influence quality of life (QOL) outcomes?. *Applied Research in Quality of Life*, 3, 81-105. Doi: <https://doi.org/10.1007/s11482-008-9048-4>
- StataCorp. (2025). GSEM_Generalized structural equation model estimation command. Erişim adresi: <http://www.stata.com/manuals/semgsem.pdf>
- Stevenson, B. ve Wolfers, J. (2013). Subjective well-being and income: Is there any evidence of satiation?. *American Economic Review*, 103(3), 598-604. Doi: <https://doi.org/10.1257/aer.103.3.598>
- Stutzer, A. ve Frey, B. S. (2010). Recent advances in the economics of individual subjective well-being. *Social Research: An International Quarterly*, 77(2), 679-714. Doi: <https://doi.org/10.1353/sor.2010.0055>
- TÜİK. (2022). Türkiye İstatistik Kurumu Yaşam Memnuniyeti Araştırması Mikro Veri Seti 2022.
- Umberson, D. ve Montez, J. K. (2010). Social relationships and health: A flashpoint for health policy. *Journal of Health and Social Behavior*, 51(S), S54-S66. Doi: <https://doi.org/10.1177/0022146510383501>
- Vasylieva, T., Witczak-Smolnik, W., Tiutiunyk, I. ve Filep, B. (2023). Social and economic determinants of quality of life: Case of European countries. *Economics & Sociology*, 16(4), 289-308. Doi: <https://doi.org/10.14254/2071-789x.2023/16-4/14>

- Veenhoven, R. (2011). Happiness: Also known as “life satisfaction” and “subjective well-being”. In Handbook of social indicators and quality of life research (pp. 63-77). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Wang, W. C., Kao, C. H., Huan, T. C. ve Wu, C. C. (2011). Free time management contributes to better quality of life: A study of undergraduate students in Taiwan. *Journal of Happiness Studies*, 12, 561-573. Doi: <https://doi.org/10.1007/s10902-010-9217-7>
- Zautra, A. ve Hempel, A. (1984). Subjective well-being and physical health: A narrative literature review with suggestions for future research. *The International Journal of Aging and Human Development*, 19(2), 95-110. Doi: <https://doi.org/10.2190/a9rb-7d02-g77k-m3n6>